

Gabriel Marklin och entomologien

Med anledning av en biografi

MATTIAS FORSHAGE

Lennart Kågedal: *Gabriel Marklin – Naturforskare, samlare, bibliograf*. Books on Demand 2015, 216 sidor, 140 SEK. Utdrag kan läsas på smakprov.se eller books.google.se.

Marklin utan ”ä”

Redan i mina yngsta entomologiska år var jag förundrad över Marklin, som hade ett namn som lät som en tågbanan och som hade hittat brunoxe *Aesalus scarabaeoides* flera gånger. Senare fick jag veta mer och noterade att han hade varit en norrlänning i Uppsala, mycket flitig samlare, men inte alls räknad som en av de stora klassiska entomologerna. När jag jobbade på Evolutionsmuseet i Uppsala slet jag mitt hår i försöken att hitta systemet i de färger och stjärnor, som prydde de små etiketterna i hans insektsamling.

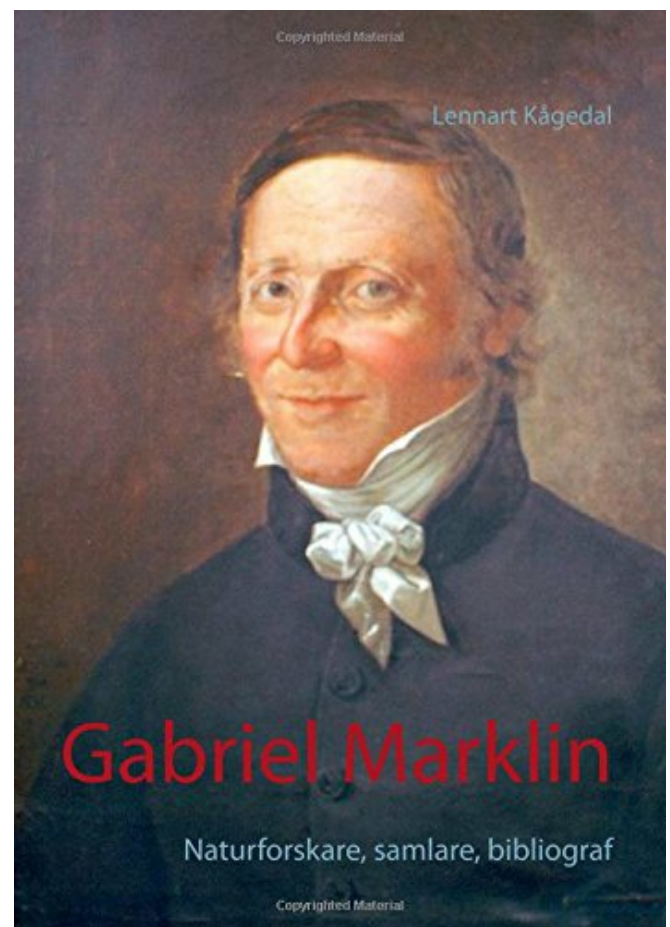
Ju mer jag fick veta om honom, i desto mer sympatiskt ljus framstod Marklin. Nästan alla vittnesbörd understryker att han var synnerligen kunnig, entusiastisk och hjälpsam, men excentrisk, ganska fattig och dåligt klädd, brydde sig föga om konventioner som titlar, akademisk karriär och familjebildning, utan levde kompromisslöst helt och hållet för sina intressen, i synnerhet att samla insekter, fossil och böcker, och umgås med andra naturhistoriker. Han gjorde omfattande insamlingsresor, men till största delen till fots – han tillskrivs uttalandet ”jag har väl då aldrig betalt en krona för skjuts” (vilket är bevisligen falskt men ändå säger en del om hans attityd).

Ganska nyligen har Lennart Kågedal publicerat en liten biografi över Marklin. Samtidigt har jag ägnat mig en period åt att

läsa de gamle entomologernas brev i arkiven och fått en hel del extra kött på benen med avseende på hans person och liv.

Marklins livsspann

Gabriel Marklin föddes 1777, kom från Ersmark (det i Skellefteå, inte det i Umeå), blev tidigt fascinerad av naturen, gick i skolan i Piteå och Härnösand, och hamnade 1803 i Uppsala. Här var han sedan en grundpelare i de naturhistoriska kretsarna fram till sin död 1857. Han hankade sig fram

På bokens omslag har Kågedal använt ett mer sällan sett porträtt av en yngre Marklin, målat av Carl Peter Lehmann 1836, och befintligt på Paleontologiska avdelningen på Evolutionsmuseet.

på informatorssysslor, handel med naturalier och böcker (i synnerhet disputationer), och under senare delen av livet fick han lite lön för sitt arbete med Uppsala Vetenskaps-societets och Uppsala Universitets samlingar, varvid han också kunde titulera sig adjunkt, den enda någorlunda tjusiga titel han fick tills han slutligen blev hedersdoktor på sitt åttionde år och tillika dödsår. Det som tog kål på honom var sviterna av en simtur i Fyrisån i alltför kallt väder en majdag när Simsällskapet skulle demonstrera simvanans hälsosamhet. De flesta avstod från att hoppa i denna kalla dag men en åttioårig Marklin var inte sjäpig.

Han disputerade alltså aldrig och publicerade ytterst lite överhuvudtaget, men jobbade alltså mycket med att ordna upp stora samlingar, både sina egna och andras, och gjorde själv en serie insamlingsresor

GABRIEL MARKLIN
Målning (beskuren) av E. Österlund

Det mest kända porträttet av Marklin, folkkonstartat och amatörmässigt, målat av skräddarmästaren E. Österlund, befintligt på Norrlands nation i Uppsala. (Wikipedia har en version i färg som dock är utdragen i sidled och ännu groteskare.)

mest runtom södra Sverige, men en av dem sträckte sig upp till Nordkap och en ner i Centraleuropa. Han hade väldigt många vänner och bildade aldrig familj.

Zoophytolithiska sällskapet

När Marklin nådde Uppsala var Carl Peter Thunberg professor, ansedd för Linnés rättmätige arvtagare och norra Europas auktoritet i naturhistorien. Thunberg var förvisso landets största namn även inom entomologin, och de andra som räknades var antingen dennes gamla studenter (Fallén), några mycket kortvariga Linnéstudenter som nu var verksamma som amatörer (Gyllenhal, Ljungh), eller rena amatörer (Paykull, Schönherr, Billberg). För fullständighets skull bör man också nämna Quensel som dock strax dog. Av dessa var det Thunberg och Gyllenhal som blev Marklins goda vänner och mentorer. Men det var en stark generation på uppgång, och de nya stjärnor som fanns i staden bildade en naturvetarförening som först hette Zoophytolithiska sällskapet och slutligen Linneanska institutet. Här var framförallt Marklin, J.W. Dalman och Christian Stenhammar centralgestalter som senare gjorde sig kända som entomologer. Det var en träffpunkt inte bara för samlarnörderi utan även för filosofiskt svärmeri; det är där som den spekulativa romantiska biologin först manifesterar sig i landet. Uppsala var en liten stad, och inte ens studenterna var många hundra: det faktum att en anseelig klick bland dem – som kallades ”fosforister” – försökte (och i princip lyckades) revolutionera litteraturen och estetiken var inte obekant för någon utan sipprade ut på de mest skilda områden. Romantisk biologi var ett, om man så vill, originellt forskningsprogram, där man ägnade sig åt mycket som kunde tyckas höra hemma snarare i antingen poesin eller religionen, men det gav också upphov till sådana forskningsfält som morfologi och evolution. Marklin var just

inte någon spekulativ själ men han befann sig i händelsernas centrum.

Ett fåtal publikationer

Marklins enda tryckta entomologiska arbete, strikt talat, är en utförlig recension av Falléns stekelsystem, som publicerades i romantikernas organ *Svensk Litteratur-Tidning* 1815 (utgiven av V.F. Palmblad och en av Stenhammars bröder). Även om naturvetenskap inte hörde till det som fick allra mest utrymme var innehållet blandat, och vissa författare var mycket måna om att låta påskina den romantiska världsåskådningens tillämplighet på allehanda områden. Recensionen innehåller såväl petigt fel-finnande (grundstolpen i 1700-talets syn på vad kritik är, en inställning som lever kvar på flera håll idag) som intressanta inledande resonemang om systematikens grunder och avslutande översiktstabeller över Hymenoptera med många egna inslag som går utöver Falléns.

Ett mer omfattande projekt var Marklins översättning av Illigers terminologi. Den linneanska ansträngningen med systembyggen fick ju ny skjuts i den romantiska eran, och den kände tyske koleopterologen Illiger hade år 1800 publicerat en systematisk rekonstruktion av hela biologins domäner med angivande av rätt term för var sak. Marklin publicerade en svensk version av boken som *Johan Carl Wilhelm Illigers Försök till en fullständig terminologi öfver djur- och växt-riket, öfversatt och tillökt af Gabriel Marklin* 1818, återigen med romantikerna som förläggare (Zeipel och Palmblad). Det är verkligen fascinerande läsning, med en hel del klipska uppslag till smarta lösningar på verkliga problem, rätt mycket förmodligen både ofrivillig och avsiktlig poesi, och en god dos mestadels oavsiktlig absurd humor. Själva ansatsen att översätta en ordbok till ett annat språk är nu oundvikligen ganska mycket att själv skriva en ordbok, inte sant?

Som sagt, i sin gärning var Marklin nu knappast någon utpräglad romantiker, men han återfinns alltid i romantikernas sällskap. Under sin stora tour genom Centraleuropa är två av de personer som Marklin går för att hälsa på Lorenz Oken, den romantiska biologins stora guru och filosof, i vars tidskrift *Isis* flera svenska naturforskare publicerade sig, och Christian Nees von Esenbeck, som var den mest utpräglade romantiske systembyggaren bland de entomologiska författarna. Nees var visserligen allra mest botaniker, men också en auktoritet i parasitstekelfamiljerna Braconidae och Ichneumonidae, och för övrigt också en pionjär vad gäller att förespråka fri kärlek, det som idag kallas ”sexradikalism”. (För den som följer naturforskarporträtt i skönlitteraturen kan jag rekommendera Christa Wolfs *Landet som icke är*, där Nees uppträder.)

Alla Hymenopteras oförsonliga förföljare

Jag har tidigare haft uppfattningen att Marklin framförallt var en bred allmän-entomolog (hans samling spänner vitt) med kanske visst fokus på skalbaggar (ganska många fynd refereras hos Gyllenhal). I breven framgår det att det snarare var Hymenoptera som var hans specialområde. På 1810-talet läser man ofta att entomologerna rekommenderar varandra att skicka besvärliga steklar till Marklin för att få namn på dem. Fallén var förvisso etablerad som stekelkännare men hade förutom storsystematik mest brytt sig om växtsteklar, medan Dalman låg i startgroparna för sina insatser inom Chalcidoidea, Thunberg ännu inte gett sig i kast med sina stora arbeten om Ichneumonidae, och Dahlbom ännu bara var ett barn: det var till Marklin som de aktiva samlarna vände sig. Visserligen var han lite virrig, men han var den enda som glatt tog sig an att bestämma upp folks stekelsamlingar! Och särskilt rörande fann jag det när den annars så stele

Thunberg i ett brev 1814 adresserar honom som ”Min älskade Hr Marklin! Alla Hymenopteras oförsonliga förföljare!”.

Titelsjukan

Detta får mig att komma tillbaka till Marklins attityder i det sociala. Det tidiga 1800-talet vältrar sig fortfarande i titelhysteri. Det är mycket känsligt vad man kallar varandra, och det är en stor händelse i de fall man lägger bort titlarna. Just Thunberg är ett ypperligt exempel. Ytterst få blev du och bror med honom. Även nära kolleger som han känner väl måste hela tiden kalla honom t ex ”högtärade herr Professor och riddare av Nordstjärneorden”. Inuti en mening blir det otympligt och löjligt.

Man ska väl inte förneka att det finns flera som tilltalar Marklin som ”herr Marklin” och senare ”herr Adjuncten”, men för de allra flesta är Marklin ”bror”, eller ”farbror” (den konventionella titeln för en påtagligt äldre manlig person med vilken man lagt bort titlarna), och i praktiken vanligen ”älskade farbror”. Även det är en konventionell titel,

men det är verkligen slående att få passar så bra som ”älskade farbror” som den anspråkslöse och vänsälle Marklin...

Bristande dokumentation av fynd

Marklin hade alltså inte lagt sig till med vanan att etikettera sina djur väl. (Detta var på den tiden något av ett nytt mode som samvetsgranna entomologer börjat med, men många av de ledande inte tillämpade.) Sammantaget med hans brist på publikationer gör detta att det är svårt att ta reda på mycket om hans faunistiska insatser. Det hänger alltså på så sätt ihop med hans allmänna anspråkslöshet, och är kanske en nackdel man får svälja med denna i övrigt så beundransvärda attityd. En del fynd framträder förstas i breven, men en hel del också i den samtida faunistiska litteraturen. Där är det slående att Marklinska fynd refereras mest frekvent och detaljerat i det sena bandet av Gyllenhals skalbaggsfauna, 1827. Marklin hade kommit vandrande från Uppsala till Västgötaslätten en dag 1813, och stannade flera år hos Gyllenhal som

En låda gallsteklar (+galler) ur Marklins samling på Evolutionsmuseet. Man ser respektgivande skogar av hårfina nålar som fallit ur bruk, och skymtar även några av Marklins kryptiska etiketter. Foto: Hans Mejlon, Evolutionsmuseet.

informatör åt hans söner, men i praktiken lika mycket som entomologisk lärling och assistent åt mästaren och tillsynsman i hans samling. Gyllenhal hade alltså detaljerad muntlig information om Marklins fynd. Även den nära vännen Dalmans chalcidoid-fauna 1820 innehåller många Marklinfynd. Men i Zetterstedts gräshoppsfauna 1821 och senare flugfauna är Marklins fynd få och ofta med ”patria non indicata”, och Falléns alla Hemiptera- och Dipteraarbeten nämner inte Marklin alls. Dahlboms stekelarbeten och Johansons trollsländefauna 1859 har enstaka Marklinfynd, men Thomsons skalbaggsfauna 1859–68 har enbart sådana han citerar från Gyllenhal, och Wallengrens stora faunistiska arbeten på fjärilar, nätvingar och nattsländor nämner inte Marklin alls.

En entusiast om en entusiast

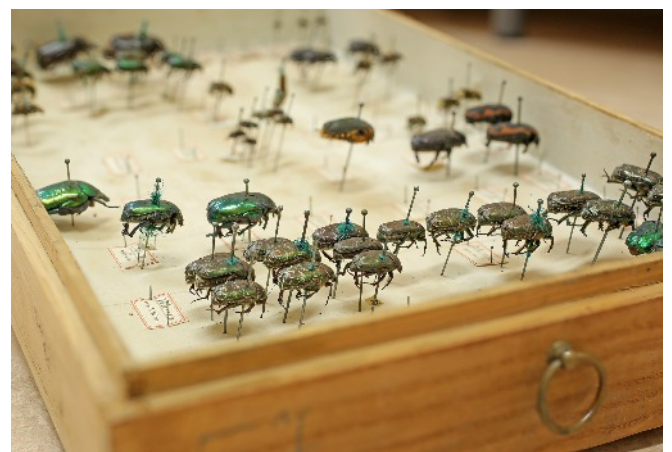
Överlag hittar man i Kågedals bok de vanliga stildragen för amatörhistoriker: stor entusiasm och berättarglädje, frekventa utropstecken, fascinerande detaljer, brist på balans, nördiga listor, måttliga och sporadiska ansträngningar för att skapa överblick över relevanta sidoämnen och bakgrunder, en hel del småfel (vanligt är t ex felaktiga årtal med 19xx istället för 18xx), bitvis haltande formalia, rätt oskön typografi. Detta medför en läsning som inte är friktionsfri, och oundvikligen skulle ett par vändor fram och tillbaka med en redaktör ha gjort boken mer lättillgänglig. Men likväl: en sådan framställning är förstås ofta betydligt roligare att umgås med än att ta del av många akademiska historikers skygg-lappar och futtiga grepp, eller begrepps-exercis och kollegiala polemik, eller för den delen än att bombarderas med populär-historiska författares desperata och strömlinjeformade jakt på konventionell underhållning och trivialiserande identifikation. Entusiasmen väger tungt. Marklin själv påminner oss om det.

Resorna har Kågedal i ett par fall

rekonstruerat i detalj och demonstrerar dagsmarschern med googlekartor: Nord-norge 1822–23, Öland och Gotland 1826, Centraleuropa 1827–29, där han stött på dagböcker eller andra källor som kunnat vägleda honom; alla de andra resorna listar han men förbigår i övrigt med tystnad. Den norska resan är otypisk i så måtto att Marklin då var utskickad av Vetenskapsakademien att samla havskräk, och hade alltså större budget än vanligt. Marklin, som i vanliga fall var en mycket flitig korrespondent, hade ännu mer tillfälle att skriva brev under den mörka nordnorska vintern, så det finns gott om källmaterial till dräpligheter och andra anekdoter därifrån.

Mycket återstår att skriva

Men det är inte värst mycket entomologi i Kågedals bok, och den lilla som finns är inte så värst adekvat representerad; den delen har författaren inte haft tillräckliga bakgrundskunskaper i för att kunna ge några speciellt slående anekdoter eller kunniga sammanfattningar kring. Kågedal är intresserad av släktforskning och lokalhistoria, så det är mycket om Marklins norrländska rötter. Marklin själv återvände av allt att döma aldrig till hembygden, men han förblev trogen Norrlands nation i Uppsala, och det är där som det oftast reproducerade porträttet av honom hänger idag.

Några Marklinska guldbaggar, klädsamt draperade med grünsplan. Även här skymtar några kryptiska etiketter. Foto: Hans Mejlon, Evolutionsmuseet.

Om man är intresserad av entomologihistoria och redan har vissa bakgrundskunskaper är Kågedals bok inspirerande, informationspäckad och mycket underhållande. Dess måttliga omfång, och dess fokus på andra saker än entomologin, gör dock att man söker svar på många frågor förgäves, och hoppas på en omfångsrikare, mer täckande och mer entomologikunnig Marklinbiografi i framtiden.

För det är en gestalt som är väl värd att framhållas, och, skulle jag personligen påstå, inte minst som ett inspirerande föredöme i dessa dagar med deras hårdhanta fokus på produktivitet i karriäristiska termer, med en väldig renässans i sociala hierarkier, med krav på att vara ständig representativ, å ena

sidan gapig och konkurrenslysten, å andra sidan städad och tjänstvillig, i samhällets och presumtiva arbetsköparens ögon. Att vara en kuf eller ett original är väl i sig varken av godo eller ondo, men i dessa dagar tenderar var och en som modigt hänger sig åt sina intressen och passioner *utan att slå mynt av det* oundvikligen att framstå som en. Och personligen konstaterar jag med stor glädje att entomologin kan fylla en funktion (bland många andra) som motståndsficka och samlingspunkt i det avseendet.

Författarens adress:

Mattias Forshage
Naturhistoriska Riksmuseet
Box 50007, 104 05 Stockholm
Epost: generelle.morphologie@gmail.com
